

кілька десятиліть слугувала своєрідною енциклопедією для всіх, хто розпочинав свою наукову діяльність у проблематиці первісності.

¹ *Ефименко П.С.* Сборник малороссийских заклинаний. — М., 1874.

² *Ефименко П.С.* Калнышевский, последний кошевой Запорожской Сечи // Русское слово. — 1875. — Т. XIV, кн. 9. — С. 405—420.

³ Цит. за: Перевидання статей О.Я. Єфименко двохтомником «Южная Русь» (СПб., 1905. — Т. 2. — С. 209, 222, 286, 294).

⁴ *Ефименко А.Я.* История украинского народа. — СПб., 1906.

⁵ *Ефименко П.П.* Собрание каменных орудий, керамики и пр. с дюнных стоянок Харьковской губ. у с. Кочеток, Б. Даниловка и др. // Каталог выставки XII Археол. съезда в Харькове. — Харьков, 1902. — С. 9—14.

⁶ *Ефименко П.П.* Каменные орудия палеолитической стоянки в с. Мезине Черниговской губернии // Ежегодник Русского археол. об-ва при Санкт-Петербургском ун-те. — СПб., 1913. — Т. IV. — С. 67—102.

⁷ *Ефименко П.П.* К вопросу о стадиях каменного века в Палестине // Ежегодник Русского археол. об-ва при Санкт-Петербургском ун-те. — 1915. — Т. V. — С. 63—88.

⁸ *Формозов А.А.* О Петре Петровиче Ефименко: Материалы к биографии // Очерки истории отечественной археологии. — М., 2002. — Вып. 3. — С. 83—84.

⁹ *Ефименко П.П.* Мелкие кремневые орудия геометрических и иных своеобразных очертаний

в русских стоянках раннеолитического возраста // Русский антроп. журн. — СПб., 1924. — Т. XIII, вып. 3—4. — С. 211—228.

¹⁰ *Ефименко П.П.* Рязанские могильники: опыт культурно-стратиграфического анализа могильников массового типа // Материалы по этнографии. — СПб., 1926. — Вып. 1—2. — С. 59—84.

¹¹ *Ефименко П.П.* Находки остатков мустерского времени на р. Деркуле // ИГАИМК. — 1935. — Вып. 118. — С. 13—25.

¹² *Ефименко П.П.* Значение женщины в ориньякскую эпоху // ИГАИМК. — 1931. — II, вып. 3—4. — С. 1—73.

¹³ *Ефименко П.П.* Женские статуетки ориньяко-солютрейской эпохи // ИГАИМК. — 1931. — Вып. 7. — С. 4—5.

¹⁴ *Ефименко П.П.* Дороговое общество. Очерки по истории первобытно-коммунистического общества // ИГАИМК. — 1934. — Вып. 79. — 532 с.

¹⁵ *Архів відділу кадрів Інституту археології НАН України.*

¹⁶ *Формозов А.А.* Зазн. праця. — С. 111.

¹⁷ *Ефименко П.П.* Костенки I. — М.; Л., 1958. — 484 с.

¹⁸ *Архів відділу кадрів Інституту археології НАН України.*

¹⁹ *Ефименко П.П.* На археологічній конференції в Будапешті (1955, 3—6 вер.) // Вісн. АН УРСР. — 1956. — № 5.

²⁰ *Формозов А.А.* Зазн. праця.

²¹ *Формозов А.А.* Там само. — С. 119.

Одержано 05.02.2003

В.М. Зінько

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВІКТОРА ФРАНЦЕВИЧА ГАЙДУКЕВИЧА

Серед плеяди видатних археологів і дослідників античних старожитностей Північного Причорномор'я ХХ ст. одним з найбільш значущих є Віктор Францевич Гайдукевич. Обравши ще зі студентських років основною темою дослідження історії античного Боспору Кімерійського, він присвятив цьому понад 40 років свого життя.

Віктор Францевич Гайдукевич народився в родині лікаря 12 листопада 1904 р. у Петербурзі. У 1923 р. після закінчення Петроградської радянської трудової школи він вступає до археологічного відділення факультету мовознавства й історії матеріальної культури Пет-

роградського університету. У 1926 р. у Херсонесі під керівництвом К.Е. Гриневича, який у 1918—1921 рр. був директором Керченського музею старожитностей, відбулася перша археологічна практика В.Ф. Гайдукевича. Імовірно, саме К.Е. Гриневич і знайомство з античними пам'ятками Керчі під час конференції, присвяченої 100-річчю Керченського музею, вплинули на те, що після закінчення університету в 1928 р. В.Ф. Гайдукевич стає науковим співробітником Керченського музею. Тут він під керівництвом Ю.Ю. Марті бере участь у розкопках міст і некрополів Боспору.

У 1930 р. Віктор Францевич вступає до аспірантури Ленінградського історико-лінгвістичного інституту. Після закінчення

аспірантури у 1932 р. його зараховують старшим науковим співробітником сектору Північного Причорномор'я ГАІМК - ІМК АН СРСР. Перші роки дослідницьку роботу В.Ф. Гайдукевич проводив під безпосереднім керівництвом академіка С.А. Жебелєва, який став для молодого ученого не лише наставником у науці, а й справжнім другом. Це був час становлення радянської археології як науки, коли з допоміжної історичної дисципліни вона перетворювалася в розділ історії. З перших же кроків наукової діяльності В.Ф. Гайдукевичу були притаманні широта наукових інтересів, уміння не лише дати аналіз окремих археологічних знахідок, а й уявити історичні події, повною мірою залучаючи і свідчення письмових джерел, і дані епіграфіки.

Важливою віхою в діяльності В.Ф. Гайдукевича стало створення в 1934 р. Боспорської археологічної експедиції, яка під його беззмінним керівництвом вела великі планомірні розкопки античних міст, поселень і некрополів на території Керченського півострова: Тірітака, Мірмекія, Ілурат, Кітей, Загородна саднба, курган Кара-Оба та ін. Завдяки високому рівню методики польових досліджень ці розкопки відкрили новий період в археологічному вивченні європейської частини Боспору Кімерійського і привели до найцінніших наукових відкриттів.

У 1938 р. В.Ф. Гайдукевич починає викладацьку діяльність у Ленінградському університеті на археологічному відділенні і поряд з читанням спецкурсів з античної археології керує підготовкою аспірантів, які спеціалізувалися за цією тематикою, залучав студентів до роботи у складі своєї експедиції. Багато хто з його учнів пізніше стали видними дослідниками.

Величезна наукова ерудиція і велика працездатність дали змогу В.Ф. Гайдукевичу узагальнити величезний матеріал, отриманий у результаті розкопок на Боспорі, зібрати його з ланями наративних джерел і опублікувати монографію «Боспорське царство» (М.: Л., 1949), захищену ним як докторську дисертацію. Ця монографія, в якій уперше послідовно викладено історичну долю Боспору Кімерійського протягом усього періоду існування, здобула високу оцінку фахівців і дотепер є настільною книгою дослідників-антикознавців. Даючи монументальне полотно економічного і соціально-культурного життя боспорських міст і поселень, Віктор Францевич виявив взаємодію і взаємопроникнення елініських і варварських елементів, відкрив нові напрями досліджень в історичному розвитку і згаданні Боспорської держави.

Продовжуючи археологічні дослідження на Боспорі, В.Ф. Гайдукевич постійно розширював обсяги робіт, залучав нових фахівців, створював великі міжнародні наукові проекти. Так, у 1956—1958 р. він очолює радянсько-польську археологічну експедицію. Спільні роботи з розкопок боспорського міста Мірмекія дали багатий матеріал, що послужив створенню в Національному музеї у Варшаві експозиції, яка висвітлює античну історію і

культуру Боспору. Результати цих досліджень знайшли відображення в серії публікацій, а також у тритомнику «Мірмекія», виданих за редакцією В.Ф. Гайдукевича і керівника групи польських археологів проф. К. Михайлівського на російській і польській мовах у Варшаві.

Поряд з дослідницькою і педагогічною діяльністю В.Ф. Гайдукевич проводив велику науково-організаторську роботу. Протягом двох десятиліть, до самої своєї смерті Віктор Францевич був завідувачем Групи античної археології Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР. Ця діяльність поєднувалася з величезною редакторською роботою. Він був упорядником і редактором низки збірників з історії і культури античного Північного Причорномор'я. Багато сил приклав В.Ф. Гайдукевич також для підготовки і видання фундаментального «Корпуса боспорських надписей» (Л., 1965). Йому належить понад 100 наукових публікацій. Незадовго до смерті Віктор Францевич підготував перероблене і значно розширене видання своєї основної праці «Боспорское царство», що вийшло у німецькій версії в 1971 р. у Берліні.

Відмінною рисою наукової і практичної діяльності В.Ф. Гайдукевича була підготовка когорти учнів, гідних продовжувачів традицій петербурзької ленінградської античної школи. Серед них особливо варто виділити тих, хто став учителями для нас, археологів, які нині працюють на Боспорі. Це І.Б. Брашинський, Н.Л. Грак, Е.Г. Кастанаян, І.Г. Шургая.

Життя В.Ф. Гайдукевича обірвалося у розквіті творчих сил. Він раптово помер 9 жовтня 1966 р. під час робіт Боспорської експедиції з дослідження Мірмекія.

Одержано 12.04.2004